

tussen Duin & Dijk

Themanummer Weidevogels

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 7 extra ● 2008

Niko Groen & Piet Zomerdijk

Terug bij af?

Een analyse na dertig jaar Relatienotabeleid

● Kemphaan. Foto: Han Bouwmeester.

● Kievit. Tekening:
Jos Zwarts.

Dertig jaar weidevogelbeleid heeft niet kunnen voorkomen dat kemphaan en watersnip als broedvogel uit ons cultuurlandschap zijn verdwenen. Alles wijst erop dat ook de veldleeuwerik, slobbeend en grutto op korte termijn uit het agrarisch landschap zullen verdwijnen.

In 1975 bracht het Ministerie van Landbouw en Visserij de Relatienota uit (Min. van Landbouw en Visserij, 1975). Er bestond in die tijd grote bezorgdheid dat met de vele ruilverkavelingen en de snelle intensivering van het agrarisch bedrijf het karakteristieke weidevogelcultuurlandschap voorgoed zou verdwijnen. In 1979 werd door Vogelbescherming het symposium 'Weidevogels in de verdrukking' georganiseerd, waarin aandacht werd gevraagd voor de weidevogelproblematiek (Klomp et al., 1980). Ook in het Natuurbeleidsplan (1990), en later het Structuurschema Groene Ruimte (Min. van

Landbouw Natuurbeheer en Visserij, 1992) was veel aandacht voor het instandhouden van het cultuurlandschap middels beheer-landbouw.

Omdat de achteruitgang van weidevogels de laatste decennia ondanks het gevoerde beleid in een stroomversnelling is gekomen, kwam Vogelbescherming in 2000 in samenwerking met Landschapsbeheer Nederland en Natuurlijk Platteland met het project Nederland-Gruttoland. Het project richtte zich niet meer op alle weidevogelsoorten, maar hoofdzakelijk op de grutto. Een belangrijke pijler in het

project is de opzet van gruttoboerderijen, waarin door middel van mozaïekbeheer in de behoefte aan nestgelegenheid, voedsel en veiligheid voor de grutto wordt voorzien. Omdat mozaïekbeheer in essentie niets anders is dan een lappendeken van vormen van licht en zwaar beheer, zoals dat al in de Relatienota werd voorgesteld, ligt de vraag voor de hand of we na 30 jaar onderzoek, beleid en beheer weer terug zijn bij de uitgangspunten zoals deze in 1975 in de Relatienota zijn geformuleerd.

Het weidevogelbeleid vanaf 1975

De Relatienota beoogde een duurzame relatie tot stand te brengen tussen landbouw en natuur- en landschappelijke waarden die op landbouwgronden aanwezig kunnen zijn. Grondgebruikers konden met de overheid beheerovereenkomsten

● Weidegebied bij Warde. Bert Pijs.

afsluiten, die voor de boer een beperking inhielden in het gebruik in ruil voor een vergoeding. Op die manier probeerde men de verschillende functies van landbouw en natuur te verweven (Bink et al., 1994). De doelstelling was om 200.000 ha landbouwgrond

Ondanks alle maatregelen zette de neergang van de weidevogels zich onverminderd voort.

Ontwikkelingen in de landbouw leidden tot een verhoogde mestgift en intensivering in het landgebruik met als gevolg een afname van de kwaliteit van de weidevogelhabitat.

De ontwikkeling van het beleid laat zien, dat de prioriteit in het gesubsidieerde weidevogelbeheer vooral bij de bedrijfsvoering lag

onder de relatienota te brengen, waarvan 100.000 ha als reservaat en 100.000 ha als beheergebied. In de beheergebieden kon de grondgebruiker voor zes jaar een beheerovereenkomst afsluiten met de overheid. Reservaatgebieden zouden op den duur uit agrarische productie worden genomen en worden beheerd door natuurbeschermingsorganisaties.

Door extensivering van het beheer, door gebrek aan kennis en/of middelen, trad er in de reservaten een verruiging op en bleven de resultaten onder de verwachtingen. Zo ontstond in 1987 het Natuurbeleidsplan met als belangrijkste peiler de Ecologische Hoofdstructuur (EHS): een landelijk netwerk van natuurgebieden, natuurontwikkelingsgebieden en verbindingszones.

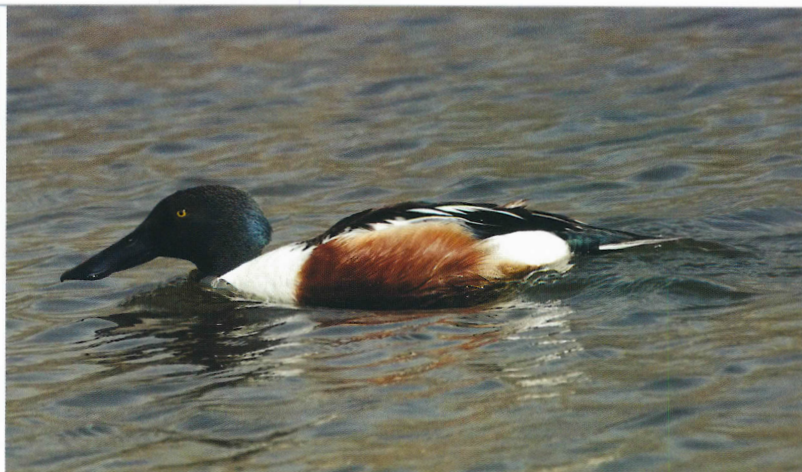
Het aankoopbeleid voor het realiseren van de EHS stagneerde echter spoedig. Mede door een andere politieke kijk op natuurbeheer werd het particuliere natuurbeheer, waaronder ook het agrarische natuurbeheer, gestimuleerd. Een positieve prikkel voor grondeigenaren om natuur te produceren, de 'resultaatbeloning' (Strien et al., 1988), werd een van de pijlers van het nieuwe agrarisch natuurbeleid: de SAN (Subsidieregeling Agrarisch Natuur-beheer). Momenteel vormt dit het belangrijkste subsidie-instrument voor het weidevogelbeleid.

Populatieontwikkelingen

De grutto is een goed voorbeeld van de grote achteruitgang van het weidevogelbestand sinds het midden van de vorige eeuw. Omdat het een kritische soort is, wordt de grutto beschouwd als graadmeter voor alle weidevogels. ➤

● Nest met eieren van de tureluur.
Foto: Bert Pijs.

● Slobeend. Foto: Jan van der Straaten, Saxifraga

Met 90.000 paren in 1966, 102.000 in 1967 en 116.000 in 1969 was er in deze periode nog sprake van groei (Mulder, 1972). Het begin van de afname, ligt in de jaren tachtig (Groen, 1992). Vanaf die tijd neemt het broedsucces in het agrarische gebied sterk af en vindt er vooral in de veenweiden een verplaatsing van grutto's van het traditionele boerenland naar de reservaten plaats. Tussen 1980 en 1990 neemt de populatie met ongeveer 30% af (Van Dijk et al., 2005), tussen 1985 en 2002 zelfs met 50% (Teunissen & Soldaat, 2005); in 2004 waren er minder dan 40.000 paar (Hettema, 2004). Tenminste acht andere weidevogelsoorten laten sinds 2000 in grote lijnen eenzelfde versnelde daling zien, met als negatieve uitschieters de veldleeuwerik, slobeend en gele kwikstaart, die het nog slechter doen dan de grutto (Teunissen & Soldaat, 2005; Scharringa & van 't Veer, 2006).

Oorzaken en ontwikkelingen

Een belangrijke oorzaak van de daling van het weidevogelbestand is de inkrumping van het geschikte weidevogelhabitat. De oppervlakte aan grasland daalde in de periode 1975-2003 met 23,4% naar 985.708 ha. Daarnaast heeft intensivering van de veeteelt, met vroegere maaitijden en een hogere veebezetting, gecombineerd met waterpeilverlaging zijn tol geëist. Het zijn juist die laatste factoren, waarop beheerovereenkomsten en het beleid in reservaten probeerden

in te spelen. Hierbij heeft men ingezet op bescherming van de nesten tegen vertrapping en uitgesteld maaibeheer. Daarbij is een scherpe tweedeling tussen reservaatbeheer en beheer op agrarische gronden ontstaan. In de reservaten stuurde men voornamelijk aan op uitgesteld maaibeheer en zeer extensieve beweiding, in de agrarische gebieden vooral op nestbescherming. Weidevogelpakketten

De ontwikkeling van het beleid laat zien, dat de prioriteit in het gesubsidieerde weidevogelbeheer vooral bij de bedrijfsvoering lag. Of de weidevogels hiervan zouden profiteren was een verwachting, die niet was gebaseerd op onderzoek. Inmiddels weten we, dat het weidevogelbeheer op een modern boerenbedrijf veel moeilijker is in te passen dan werd verwacht (Joosten et al., 1986). Daar kwam nog een

Ook in reservaten en gebieden met zware pakketten bleef de reproductie van weidevogels achter bij de verwachtingen

met een rustperiode van 1 april tot 15 juni ('zwaar beheer') bleken in de meeste gevallen niet goed inpasbaar in de moderne bedrijfsvoering en werden daarom veel minder vaak afgesloten dan de 'lichte' beheerpakketten (Joosten et al., 1986), zoals nestbescherming. Met pakketvarianten zoals natuurproductiebetaling en randenbeheer (Groen, 1993), is geprobeerd de tegenstelling tussen economisch agrarisch beheer en het behoud van weidevogels te overbruggen. De effectiviteit van het pakket nam door de aanpassingen af, die tevens de animo en noodzaak bij boeren verkleinden om zware beheerpakketten af te sluiten (Strien et al., 1988). Het gevolg was aangepaste beheerovereenkomsten, die beter aansloten bij de bedrijfsvoering, maar waarin de marges voor weidevogels om tot broedsucces te komen werden versmald.

ander probleem bij. Ook in reservaten en gebieden met zware pakketten bleef de reproductie van weidevogels achter bij de verwachtingen. In Noord-Holland valt het wel op dat enkele gebieden waar reservaten worden afgewisseld met percelen met agrarisch natuurbeheer, zoals Polder Zeevang, Waterland Oost en gebieden in de omgeving van het Alkmaardermeer de beste resultaten opleveren. (Scharringa & Van 't Veer, 2008).

Conclusies

Als we de balans opmaken van 30 jaar weidevogelbeheer, kunnen we het volgende vaststellen:

- Het afsluiten van beheerpakketten met nestbescherming of pakketten met een rustperiode van 1 april tot tenminste 15 juni, evenals de reservaatvorming waar het beheer primair is gericht op weidevogels, heeft de beoogde doelen uit de Relatienota

● Weidegebied bij Broek in Waterland. Foto: Frank Visbeem.

en het Natuurbeleidsplan bij lange na niet gehaald (Bos & Hulla, 2003). Men heeft zich in het beleid vooral en te veel gericht op het creëren van een draagvlak bij de landbouw voor dat beleid. Daarbij zijn de noodzakelijke voorwaarden voor het succesvol kunnen broeden van weidevogels steeds meer op de achtergrond geraakt.

Het beheer in de reservaten is door gebrek aan kennis en/of middelen niet adequaat geweest, waardoor de reservaten niet hebben kunnen functioneren als brongebied. Overigens zijn het momenteel wel de reservaten en beheergebieden waar de grutto's zich nu terugtrekken en het reguliere agrarische gebied loopt verder leeg (Scharringa & van 't Veer, 2006; Both et al., 2006). De conclusie lijkt gewettigd, dat binnen de smalle marges van een efficiënte agrarische bedrijfsvoering die het agrarische natuurbeheer nu nog kan bieden, veel weidevogels niet meer succesvol kunnen broeden. Het mozaïekbeheer en de grutto-boerderijen zoals nu voorgesteld in Nederland-Gruttoland is oud relatienotabeleid en biedt daarom geen oplossing voor de problemen waar we nu in het weidevogelbeheer voor staan.

Willen we de grutto en andere weidevogels voor Nederland behouden,

dan moeten we weer terug naar een vorm van beheer en landschapsomstandigheden, zoals we die nog hadden voor 1960 met hoge waterstanden, ruige mestgiften, late maaidata op matig bemeste structuurrijke percelen en vooral rust in het veld. Waar dat nog kan, zullen we die omstandigheden moeten terugbrengen. Er moet gezocht worden naar mogelijkheden van beheer door agrariërs in de reservaten, maar dit zal altijd onder de regie van de natuurbescherming moeten gebeuren. Dit heeft alleen kans van slagen als het beheer volledig wordt afgestemd op weidevogels en de landbouwmethode hieraan ondergeschikt wordt gemaakt. Helaas moeten we vaststellen dat de overheid zich in toenemende mate onttrekt aan haar verplichting zich in te zetten voor het behoud van de weidevogels. Feitelijk ligt het lot van de grutto en andere weidevogels nu in handen van het particuliere en agrarisch natuurbeheer en het ziet er niet naar uit dat daardoor de dramatische daling kan worden gekeerd.

Niko Groen: birdbv@zonnet.nl
Piet Zomerdijk:
piet.zomerdijk@planet.nl

Literatuur

- BINK, R. J. et al., 1994. Toestand van de natuur 2. Informatie - en Kenniscentrum Natuur, Bos, Landschap en Fauna, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.
- BOS, J. & D.E. HULLA, 2003. De Ecologische Hoofdstructuur, ruggengraat van het Nederlandse natuurbeleid. De Levende Natuur 104: 210-215.
- BOTH, C. et al., 2006. Grutto's het jaar rond: balans tussen reproductie en sterfte. De Levende Natuur 107:126-129.
- GROEN, N. M., 1992. De broedbiologie van de Grutto in relatie tot het beheer van graslanden. Deel 1. Broedplaatstrouw. Directie Beheer Landbouwgronden, Utrecht. Directie Natuur, Bos, Landschap en Faunabeheer, Den Haag.
- GROEN, N.M., 1993. Nederlands natuurbeleid, van de wal in de slootkant. De Levende Natuur 94:194-195.
- HETTEMA, H., 2004. Grondrecht voor de Grutto. It Fryske Gea, Uitgeverij Noordboek.
- JOOSTEN, L., A. SNELLINK & O. VLOEDGRAVEN, 1986. Speelruimte voor weidevogels, weidevogelbeheer op bedrijfsniveau door aanpassingen in het graslandgebruik. Samenwerkingsverband van Werkgroep jonge boeren Waterland, Contact Milieubescherming Noord-Holland, Centrum voor Landbouw en Milieu.
- KLOMP, H., S. WOLDHEK & C. DE BRUIN, 1980. Weidevogels in de verdrukking. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.
- RELATIENOTA, 1975. Ministerie van Landbouw en Visserij, 's-Gravenhage.
- STRUCTUURSCHEMA GROENE RUIMTE, 1992. Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.
- MULDER, TH., 1972. De Grutto in Nederland. Hoogwoud. Wetenschappelijke Mededeling 90 van de KNNV, Hoogwoud.
- SCHARRINGA, C.J.G. & R. VAN 'T VEER, 2006. Weidevogeltrends in Noord-Holland. De Levende Natuur 107: 81-85.
- SCHARRINGA, K. & R. VAN 'T VEER, 2008. Weidevogels in Laag Holland in 2006. Tussen Duin en Dijk, Themnummer Weidevogels.
- STRIEN, A.J. V. et al., 1988. Natuurproductiebetaling, betalingen aan boeren voor geproduceerde natuur. Landschap 2:131-138.
- TEUNISSEN, W. & L. SOLDAAT, 2005. Indexen en trends van een aantal weidevogelsoorten uit het Weidevogelmeetnet. Periode 1990-2004. SOVON-informatie 2005/13. SOVON-CBS.
- VAN DIJK, A. J. et al., 2005. Broedvogels in Nederland in 2003. SOVON-monitoringsrapport 2005/01. Beek-Ubbergen.